

ANDRZEJ WÓJCIK

PRÓBA DEFINICJI PRAWDY W BIBLII HEBRAJSKIEJ NA PODSTAWIE JEJ PRZECIWIENSTW

Celem niniejszego artykułu jest próba określenia tego, jak w *Biblii hebrajskiej* rozumiane są terminy tłumaczone w języku polskim na: *prawda*, *prawdziwy* i *prawdziwie* (*zaprawdę*, *naprawdę*).

Definicja tych pojęć zostanie zbudowana na podstawie analizy znaczeń terminów hebrajskich, stojących do nich w opozycji bezpośredniej, tj. przeciwstawionych im w ramach jednego lub dwóch następujących po sobie wersetów (zob. poniższe przykłady). Skupienie się na tego rodzaju opozycjach zwiększa bowiem pewność, że istotnie mamy do czynienia z terminami będącymi przeciwieństwami¹ *prawdziwości*. Z kolei, aby zagwarantować, że nie wykraczamy poza rozumienie biblijne, znaczenia owych przeciwieństw będą pochodzić wyłącznie z *Biblii hebrajskiej*, a dokładnie z trzech wybranych jej tłumaczeń na język polski, mianowicie: *Biblii tysiąclecia* [dalej: BT]², *Biblii poznańskiej* [dalej: BP]³ i Biblii wydanej przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne [dalej: Bb]⁴.

Mając tak określone znaczenia hebrajskich opozycji, będziemy w stanie każdorazowo stwierdzić, czym *prawdziwość* nie jest. Wyniki tych ustaleń zbierzemy i usystematyzujemy w części ostatniej, gdzie: 1) podamy kilka definicji terminów *prawda*, *prawdziwy*, *prawdziwie*; 2) wykazemy, że w starotestamentowym rozumieniu *prawdziwości* obecny jest m.in. aspekt logiczny, ontologiczny, epistemologiczny, aksjologiczny i moralny; 3) określimy proporcje występowania tych aspektów; 4) a na końcu ustalimy zależności pomiędzy podanymi definicjami.

¹ Wyjaśnienia, być może, wymaga stosunek *przeciwieństwa*: mówimy, że nazwa *S* jest przeciwna do nazwy *P* wtedy i tylko wtedy, gdy nie istnieje wspólny desygnat nazw *S* i *P* oraz desygnaty nazwy *S* plus desygnaty nazwy *P* nie wyczerpują całego uniwersum (np. nazwa *pies* jest przeciwna do nazwy *kot*). Przeciwieństwo jest jedną z odmian stosunku *wykluczania* (inaczej *rozłączności*). Drugą odmianą jest *sprzeczność*: dwie nazwy są sprzeczne wtedy i tylko wtedy, gdy nie istnieje ich wspólny desygnat oraz desygnaty pierwszej nazwy plus desygnaty drugiej wyczerpują całe uniwersum (np. nazwa *pies* jest sprzeczna z nazwą *nie-pies*). Podkreślimy, że w punktach 1–23 mamy do czynienia z przeciwieństwami *prawdy*.

² [BT] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*. Opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńceckich. Wydanie trzecie, poprawione, Poznań–Warszawa 1991.

³ [BP] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami*. Opracował zespół pod redakcją ks. Michała Petera (ST), ks. Mariana Wolniowicza (NT), wyd. 3, Poznań 1991.

⁴ [Bb] *Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego, opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego*, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 1994.

W *Biblii hebrajskiej* [dalej: BH]⁵ występuje około 23 terminów przeciwnych, w podany wyżej sposób, do terminów hebrajskich tłumaczonych w BT, BP lub Bb na *prawda*, *prawdziwy*, *prawdziwie*, *na/zaprawdę*. Są to:

1) *seqer* (113)⁶

Rzeczownik *seqer* stoi w opozycji do: a) *'emunah* w Ps 119,29–30.86; Prz 12,22.17; Jr 5,1–3; 9,2; b) *'emun* 2 w Prz 14,5 (zob. pkt. 3); c) *'emet* w Prz 11,18; 12,19; Jr 9,4–5; Za 8,16–17; d) *'omnam* i *tamiym* w Hi 36, 4; d) *'aken* w Jr 3,23; e) *sedeq* w Ps 52,5. Oto niektóre przykłady owych przeciwieństw (zob. też pkt. 2–6) – wybór przytaczanego tłumaczenia każdorazowo zależy od tego, gdzie opozycja ta została oddana dobitniej. W nawiasach podano występujący w danym miejscu termin hebrajski i sposoby jego tłumaczenia na język polski w pozostałych przekładach, jeśli są one tam różne:

Prz 12,22 BP: Odrzę budzą w Jahwe wargi kłamliwe (*seqer*), upodobanie znajdu je On w tych, którzy służą prawdzie (BT prawdomównych, Bb prawdę, *'emunah*).

Prz 12,19 BP: Wargi prawdomówne (BT Prawdomówny, Bb Mowa szczera, *'emet*) trwać będą na wieki, lecz język fałszywy (BT kłamliwy, Bb fałszywa, *seqer*) przez mgnienie oka.

Hi 36,4 BP: Naprawdę (Bb zaiste, *'omnam*) słowa moje nie są kłamstwem (BT podstępnie, *seqer*). Stoi przed tobą mąż, mający doskonale (BT prawdziwie, *tamiym*)⁷ rozeznanie.

Jr 3,23 BP: Zaprawdę (BT Rzeczywiście, Bb Zaiste, *'aken*), fałszem (BT zwodnicze, Bb ułudą, *seqer*) jest [kult] wyżyn i wrzawa na górach.

Ps 52,5 BT: Miłujesz bardziej zło niż dobro, bardziej kłamstwo (*seqer*) niż mowę sprawiedliwą (Bb słowo prawe, BP słowa rzetelne, *sedeq*)⁸.

Ustalmy teraz, tak jak zapowiadaliśmy, znaczenia rzeczownika *seqer* pojawiające się w *Biblii hebrajskiej*. Jest on tłumaczony:

1) jako: a) *kłamstwo* (Jr 9,4⁹); *nieprawdę* (2 Krl 9,12 Bb, BP¹⁰; Jr 37, 14 BT); *fałsz* (Iz 28,15); stąd (*droga*) *kłamstwa* (Ps 119,29); (*duch*) *kłamstwa* (1 Krl 22,22 BT, BP); b) *oszustwo* (Jr 6,13); stąd – *oszust*, *fałszywy*,

⁵ Ograniczamy się do ksiąg napisanych i przekazanych w języku hebrajskim, pozostawiając księgi wtórnokanoniczne do późniejszego opracowania.

⁶ Pisownia wszystkich wyrazów hebrajskich oraz ich liczba wystąpień w *Biblii hebrajskiej* (oznaczona w nawiasie) – patrz tabela – podana jest za GK – E. W. Goodrick, J. R. Kohlenberger III, *The NIV Exhaustive Concordance*. Grand Rapids, Michigan [1990].

⁷ *Tamiym* tłumaczone jest na *prawdę* w 1 Sm 14,41 BT, BP i Am 5,10.

⁸ *Sedeq*, aczkolwiek w Ps 52,5 tłumaczony na (*mowę*) *sprawiedliwą*, *prawą*, *rzetelną*, w Iz 45, 19 Bb tłumaczony jest jako *prawda*.

⁹ Brak odsyłacza wskazuje, że w BT, BP i Bb słowo to jest tłumaczone tak samo lub też dla celów niniejszej pracy nie jest istotne, z jakiego tłumaczenia został wzięty polski termin. Aby ułatwić lekturę pracy, podano tylko jedno wystąpienie analizowanego terminu, aczkolwiek autorowi znane są także inne.

¹⁰ Umieszczenie odsyłaczy oznacza, że *seqer* zostało przetłumaczone na *nieprawdę* tylko w Bb i BP, ale nie w BT (w innych miejscach podobnie).

obludnik (Prz 17,4); *krzywoprzysięzca* (Ml 3,5); c) *podstęp* (Jr 7,14 BT, BP); d) *brednie* (Wj 5,9 Bb); e) *ułuda* (Jr 3,23 Bb); *złuda* (Jr 10,14 Bb).

2) jako przymiotnik na: a) *nieprawdziwy*: (*wargi, usta*) *kłamliwe* (Ps 31,19), (*pióro*) *kłamliwe, fałszywe* (Jr 8,8 BT, BP); b) *niemoralny*: (*chleb*) *oszustwa, podstępny* (Prz 20,17 BT, Bb); (*prawica*) *fałszywa, zdradliwa, wiarołomna* (Ps 144,8 BT, Bb, BP); (*ścieżka*) *nieprawda, kłamliwa* (Ps 119, 104 BT, Bb); (*wróg*) *zakłamany, przewrotny* (Ps 35,19 BT, Bb); (*nadzieja*) *zwodnicza, fałszywa, oszukańcza* (Jr 28,15 BT, Bb, BP); (*wdzięk*) *kłamliwy, zwodniczy* (Prz 31,30 BT, BP); (*sprawa*) *kłamliwa, przewrotna* (Wj 23,7 BT, BP); c) *nierzetelny*: (*zysk*) *zawodny, złudny* (Prz 11,18 BT, Bb).

3) jako przysłówek na: a) *fałszywie*: (*prorokować*) *kłamliwie, fałszywie* (Jr 20,6 BT, BP); b) *zdradliwie*: (*postąpić*) *zdradliwie, podstępnie, niecznie* (2 Sm 18,13); (*działać*) *kłamliwie, nikczemnie* (Oz 7,1 Bb, BP); c) *pozornie*: (*nawrócić się, powrócić*) *pozornie, obludnie* (Jr 3,10 BT, BP, Bb); d) *daremnie*: (*strzec*) *daremnie, na próżno* (1 Sm 25,21 Bb, BP); e) *bez powodu*: (*nienawidzić*) *bez przyczyny* (Ps 38,20 Bb, BP); (*gnębić*) *niesłusznie* (Ps 119,78 BT, Bb); (*prześladować*) *niesłusznie* (Ps 119,86 Bb, BP).

W odróżnieniu od *seqer*, rzeczownik *prawda* jest więc przeciwieństwem *kłamstwa, nieprawdy, fałszu, oszustwa, podstępu, bredni, złudy, ułudy*. Człowiek mówiący prawdę jest przeciwieństwem *oszusta, fałszywego, obludnika*.

Prawdziwy jest przeciwieństwem: a) w aspekcie moralnym *podstępny, fałszywy, zdradliwy, wiarołomny, nieprawdy, kłamliwy, zakłamany, przewrotny, zwodniczy, oszukańczy*; b) w aspekcie (nie)możliwości polegania: *zawodny, złudny*.

Przysłówek *prawdziwie* jest przeciwieństwem: a) w aspekcie logicznym: *fałszywie*; b) aspekcie moralnym: *kłamliwie, zdradliwie, podstępnie, niecznie, nikczemnie*; c) (nie)zgodności z rzeczywistością: *pozornie, obludnie*; d) (braku) efektów: *daremnie, na próżno*; e) (braku) posiadania przyczyn: *bez przyczyny, niesłusznie*.

2) *mirmah* (39)

Drugim terminem, stojącym często w opozycji do *prawdy*, jest rzeczownik (rodz. ż.) *mirmah*, skontrastowany z *sedeq* i *'emunah* w Prz 12,17, natomiast z *'emet* w Prz 14,25 i Jr 9,4–5:

Prz 12,17 BP: Kto daje świadectwo *prawdzie* (BT *prawdomówny, 'emunah*), pełni sprawiedliwość (BT, Bb co słuszne, *sedeq*), świadek *kłamliwy* (BT, BP *fałszywy, seqer*), zaś – *falszerstwo* (BT *oszustwo, Bb kłamie, mirmah*).

Prz 14,25 BP: Świadek *prawdomówny* (*'emet*) jest *wybawcą życia*, ale kto *kłamstwa* (BT *oszustwo, kazab* 2) *rozgłasza*, wywołuje *rozczarowanie* (BT *kłamstwa, Bb zdrąca, mirmah*).

Jr 9,4–5 BT: Jeden *zwodzi* (Bb, BP *oszukuje, talal*) drugiego, nie mówiąc *prawdy* (*'emet*); przyzwyczaili swój język do *kłamstwa* (*seqer*), postępują *przewrotnie* (*'awah*), nie chcą się *nawrócić*. *Oszustwo* (Bb *gwałt, BP ucisk, mirmah*) na *oszustwie, obluda* (Bb, BP *oszustwo, mirmah*) na *obludzie*; nie chcą znać Pana.

Mirmah oznacza oszustwo (Hi 31,5); *knowanie* (Dn 8,25 BT); *podstęp* (Ps 38,13); *zdradę* (2 Krl 9,23); *falsz* (Ps 10,7); *zawód, oszukaństwo, rozczarowanie* (Hi 15,35); stąd mamy *kłamstwo, fałszerstwo* w Prz 12,17 Bb; oraz *obludę, gwałt, ucisk* w Jr 9,4–5. Dlatego w formie przymiotnika jest tłumaczona na: (*słowa*) *podstępne, obludne, fałszywe* (Ps 34,13); (*radę*) *podstępne, zwodnicze* (Prz 12,5 BT, Bb); (*waga*) *fałszywa* (Oz 12,7); (*odważniki*) *fałszywe, oszukańcze* (Mi 6,11); a w formie przysłówka na: (*przyjść, odpowiedzieć*) *podstępnie* (Rdz 27,35); (*przysięgać*) *fałszywie, obludnie, kłamliwie* (Ps 24,4); (*postępować*) *zdradliwie, podstępnie* (Dn 11,23).

Zatem gdy coś (lub ktoś) jest *prawdą*, to w odróżnieniu od *mirmah*, nie jest *oszustwem, fałszem, obludą, knowaniem, podstępem, zdradą, zawodem, rozczarowaniem, gwałtem i uciskiem*; a gdy coś jest *prawdziwe* (lub dokonywane *prawdziwie*), to nie jest *podstępne, obludne, fałszywe, zwodnicze, oszukańcze, kłamliwe czy zdradliwe*.

Zdefiniujmy teraz znaczenie trzech następnych terminów, które pojawiły się w punkcie 2): *kazab, talal* i *'awah*.

3) *kazab* 1 (16); *kazab* 2 (31)

Kazab 1 i 2 stoi w opozycji do *'emun* 2 w Prz 14,5 oraz *'emet* w Prz 14,25 (por. pkt. 2):

Prz 14,5 BP: Świadek prawdomówny (*'emun* 2) nie kłamie (*kazab* 1), ale fałszywy (*sefer*) oddycha kłamstwami (*kazab* 2).

Kazab 1 jest tłumaczone na *kłamstwo* (Prz 14,5) lub *kłamca* (Ps 116,11 BP). Stąd frazy – *kłamać, nie dotrzymywać słowa, zwodzić* (Lb 23,19); *oszukiwanie, łudzenie, zwodzenie* (2 Krl 4,16); *zawieść* (Ha 2,3 BP); a także (*źródło*) *niewyczerpane, niewysychające*, (Iz 58,11), tzn. takie, które *nie zawiedzie*.

Kazab 2 pochodzi od 1 i tłumaczone jest na *kłamstwo, oszustwo* (Prz 14,25), *kłamca* (Ps 5,7 Bb, BP). Stąd *człowiek kłamstwa* (Prz 19,22); (*świadek*) *fałszywy* (Prz 14,5); (*nadzieja*) *zawodna, złudna* (Hi 41,9 BT, Bb); (*ludzie*) *kłamliwi, zawodni* (Ps 62,10 BT, Bb); (*pokarm*) *zwodniczy, zdradliwy* (Prz 23,3).

Świadek prawdomówny (*'emet, 'emun*) dotrzymuje słowa, nie rozgłasza *kazab*, tj. *kłamstw, oszustw*, nie jest *kłamcą*. Prawdziwy nie jest: a) *zawodny, zdradliwy, zwodniczy*; b) *złudny*; c) *kłamliwy, fałszywy*, jednym słowem, to taki, który *nie zawiedzie*.

4) *talal* (9)

Zasownik *talal*, stojący w opozycji do *'emet* (Jr 9,4–5, pkt. 2) oznacza: 1) *oszukiwać, zwodzić* (Rdz 31,7); *okpić* (Sdz 16,15 Bb); *omamić, zwieść* (Iz 44,20); 2) *natrząsać się* (Sdz 16,13 Bb), *szydzić* (Hi 13,9 BT).

Zatem mówić *prawdę* (*'emet*), w odróżnieniu od *talal*, to nie: 1) *oszukiwać, zwodzić, okpić, omamić*; 2) *natrząsać się, szydzić*.

Podobne znaczenie co *talal* ma występujący tylko jeden raz czasownik *hatal* (GK 2252, SEC¹¹ 2048 *hathal*), który oznacza *szydzić, drwić* (1 Krl 18,27).

5) 'awah (17)

Czasownik 'awah, skontrastowany z 'emet w Jr 9,4–5, pkt. 2, jest tłumaczony na: 1) *zgrzeszyć* (2 Sm 7,14 Bb, BP); (*popęłnić*) *nieprawość, zawinić* (Dn 9,5 BT, Bb); *wykroczyć* (Est 1,16 BT); (*działać*) *przewrotnie, złamać (prawo), sprzeniewierzyć się* (Hi 33,27). Stąd mamy tłumaczenie (*działać*) *przewrotnie* w Jr 9,5 czy (*kobieta*) *przewrotna* w 1 Sm 20,30; 2) *popłatać, pokrzyżować, ztracać (ścieżki)* (Lam 3,9); *wypaczyć (drogi)* (Jr 3,21 BP); *sprawiać zamieszanie, przewracać, odmienić (oblicze ziemi)* (Iz 24,1); 3) *być udręczonym, oszołomionym, wstrząśniętym* (Iz 21,3), *zgnębionym, zgiętym, przybitym* (Ps 38,7).

Mówić *prawdę* ('emet), w odróżnieniu od 'awah, to: 1) nie: (*popęłnić*) *nieprawości, zawinić, wykroczyć, (działać) przewrotnie, złamać (prawa), sprzeniewierzyć się*; 2) nie: *wypaczyć, popłatać, pokrzyżować, ztracać (ścieżki), przewracać*; słowem *nie zgrzeszyć*. Natomiast jeśli ktoś żyje w *prawdzie*, to 3) nie jest *udręczony, oszołomiony, wstrząśnięty, zgnębiony, zgięty, przybity*.

6) ra'ah 3 (318)

Ra'ah 3, stoi w opozycji do 'emet w Za 8,16–17, 'emunah w Jr 9,2 i ken 1 w Jr 8,5–6 (pkt. 22):

Za 8,16–17 BT: Bądźcie prawdomówni (Bb, BP *prawdę, 'emet*) wobec bliźnich, w bramach waszych ogłaszajcie wyroki sprawiedliwe (BP *rzetelne, 'emet*), zapewniające zgodę! Nie knujcie w sercu zła (Bb *złego, BP złych zamiarów, ra'ah 3*) względem bliźnich, nie przysięgajcie fałszywie (Bb *krzywoprzysięstwie, BP krzywoprzysięstwa, sequer*).

Jr 9,2 BP: oszustwem (BT, Bb *kłamstwo, sequer*) – nie *prawdą* ('emunah) – umocnili się w kraju. Bo od *nieprawości* (BT *przewrotność, Bb zło, ra'ah 3*) przechodzą w *nieprawość* (BT *przewrotność, Bb zło, ra'ah 3*).

Ra'ah 3 ma wiele znaczeń, używane najczęściej to: 1) *nieszczęście* (Rdz 19,19); *kłeska, niedola* (2 Sm 15,14); *zguba* (Ps 70,2 Bb); *zło* (Mi 2,3 BP); *udręka* (Lb 11,15 BP); 2) *krzywda* (Rdz 26,29); *niegodziwość, złość (ludzi)* (Rdz 6,5); *nieprawość* (Jr 11,14 BP); *przewrotność, złość* (Jr 12,4 BT, Bb); stąd (*zastawiać sidła* (Ps 38,13 BT, BP) czy *złe zamiary* (Za 8,17 BP).

Mówić *prawdę* i ogłaszać wyroki *sprawiedliwe, rzetelne* ('emet) – to nie knuć *zła* w swoim sercu, nie mieć *złych zamiarów*. Umocnić się *prawdą* ('emunah), w przeciwieństwie do ra'ah 3, to umocnić się, nie używając *nieprawości, niesprawiedliwości, przewrotności, złości, zła* lub nie sprowadzając *niedoli, nieszczęścia, zła, zguby* i *kłeski*.

¹¹ SEC – J. H. Strong, *Strong's Exhaustive Concordance*, Grand Rapids, Michigan 1985.

7) *ra'* (351)

Rzeczownik *ra'* (*zło, złego*), spokrewniony z *ra'ah* 3 (pkt. 6), został użyty w opozycji do *sedequah* (*sprawiedliwość*), *'emet* (*prawda, uczciwość, wierność*) i *nakoah* (*uczciwość, szczerość, prawość*) w:

Iz 59,14–15a Bb: Dlatego prawo (*mispat*) zostało usunięte na bok, a sprawiedliwość (*sedaquah*) pozostaje daleko, gdyż prawda (BP uczciwość, *'emet*) potyka się na rynku, a dla uczciwości (BP szczerość, BT prawość, *nakoah*) miejsca nie ma. Prawda (BT wierności, *'emet*) się zapodziała, a ten, który unika złego (BP, BT zła, *ra'*), bywa plądrowany.

'Awon (omówione w pkt. 21) znajduje się w opozycji do *'emet*, tłumaczonego na *wierność*, gdzie *ra'* jest skontrastowane z *bojaźnią Jahwe* w:

Prz 16,6 BP: Przez miłość i wierność (*'emet*) zmazuje się winę (Bb winy, *'awon*), a przez bojaźń Jahwe unika się zła (BT złych dróg, Bb złego, *ra'*).

Ra', podobnie jak *ra'ah* 3, oznacza: a) *zło* (Rdz 3,5); stąd tłumaczenia: (drzewo poznania dobra i) *zła* (Rdz 2,9 BT, Bb); *źli, źle, złe* (Rdz 13,13) lub *nikczemne* (Iz 59,7 BP); b) *nieszczęście, zguba* (Ps 56,6); *niedola, niepowodzenie* (Ps 10,6 BT, BP); stąd: *rozpaczliwe, żalosne (położenie)* (Wj 5, 19); *przykre (cierpienie), ciężka (niedola)* (Koh 6,2); *gorsze (bydlę)* (Kpł 27,10); *najgorsze, niedobre, bardzo złe, bezwartościowe (figi)* Jr 24,2,8; *marne, tanie (zwierzę)* (Kpł 27,12 BT, Bb); *nędzne (miejsce)* (Lb 20,5); *brzydkie, szpetne, nędzne (krowy)* (Rdz 41,20–21); *złośliwe (wrzody)* (Pwt 28,35); *(cuda) dotkliwie, przerażające* (Pwt 6,22 BP, Bb); czy w funkcji przysłowka: *(mówią) złośliwie, źle* (Ps 41,5 BT, Bb); *(mówią) występnie, przewrotnie* (Ps 73,8 Bb, BP); c) *smutek* (Ne 2,1 BT); *(twarze) zasępione, ponure, zachmurzone* (Rdz 40,7); d) *zbrodnia* (Prz 1,16 BT); *srogi, wrogi (miecz)* (Ps 144,10); *zgubne (strzały)* (Ez 5,16 Bb); e) *podstęp – podstępny (lud)* (Wj 32,22 BP); f) *dzikie (zwierzęta)* (Ez 5,17).

Prawda, uczciwość i wierność (*'emet*), która – jak ubolewa Izajasz – „potyka” się na rynku, czy w ogóle gdzieś się „zapodziała”, jest przeciwieństwem: a) *zła*; b) *nieszczęścia, zguby, niedoli, niepowodzenia*; c) *smutku*; d) *zbrodni*; e) *podstępu*.

Prawdziwy to taki, który nie jest: a) *zły, nikczemny*; b) *rozpaczliwy, żalosny, przykry, ciężki, gorszy, najgorszy, niedobry, bardzo zły, bezwartościowy, marny, tani, nędzny, brzydki, szpetny, złośliwy, dotkliwy, przerażający*; c) *zasępiony, ponury, zachmurzony*; d) *srogi, wrogi, zgubny*; e) *podstępny*; f) *dziki*.

Mówić prawdziwie – to nie *złośliwie, źle, występnie i przewrotnie*.

8) *'awel* (22); *'awal* (2)

Rzeczownik *'awel* stoi w opozycji do *'emunah* a pośrednio także do *ta-miyim, mispat, saddiyq*¹² i *yasar*¹³ w Pwt 32,4:

¹² *Saddiyq* (206, GK 7404, SEC 6662) pochodzi od *sadaq* (40, GK 7405, SEC 6663), podobnie jak *sedeq* i *sedaquah*, które są tłumaczone na *prawdę* w Iz 45,19 Bb; Iz 45,23 Bb; Jr 33,15 Bb.

Pwt 32,4 BT: On Skala, dzieło Jego doskonałe (*tamiym*), bo wszystkie drogi Jego są słuszne (Bb, BP prawe, *mispat*); On Bogiem wiernym (*'emunah*), a nie zwodniczym (Bb, BP bez fałszu, *'awel*), On sprawiedliwy (*saddiyq*) i prawy (*yasar 1*).

oraz do *'emet* w Ez 18,8 (tutaj tłumaczone na *słuszny, sprawiedliwy*, niemniej jednak w innych miejscach często na *prawdziwy*):

Ez 18,8 Bb: [...] nie bierze odsetek, powstrzymuje swą rękę od złego (BT, BP nieprawości, *'awel*), w sporach między ludźmi rozsądza zgodnie ze słusnością (BT sprawiedliwie, BP słuszny, *'emet*).

'Awel oznacza nieprawość (Hi 34,10); *bezprawie, niegodziwość* (Ps 7, 3 Bb, BP); *niesprawiedliwość, krzywdę, nadużycie* (Kpł 19,15.35); *grzech* (Ez 3,20 BT); *występek, zbrodnię* (Ez 33,13); *zło* (Ez 18,8 Bb) – stąd (*Bóg*) *zwodniczy, fałszywy* (Pwt 32,4); *(czyny) ohydne, haniebn* (Ps 53, 2); *(człowiek) niegodziwy, występny* (Prz 29,27) lub (*sądzić*) *niegodziwie, niesprawiedliwie* (Ps 82,2). *'Awel* pochodzi od *'awal*, GK 6401, który oznacza *niegodziwiec, bezbożny* (Ps 71,4); *(czynić) nieprawość, przewrotność, bezprawie* (Iz 26,10).

Bóg wierny (*'emunah*), którego dzieła są *doskonałe (tamiym)* w przeciwieństwie do boga *'awel* nie jest *zwodniczy, fałszywy, ohydny, niegodziwy, występny, niesprawiedliwy*. Rozsądzanie zgodnie ze *słusnością ('emet)*, w odróżnieniu od *'awel*, nie jest *nieprawością, bezprawiem, niegodziwością, niesprawiedliwością, krzywdą, nadużyciem, występkiem, zbrodnią, ohydą*, czymś *haniebnym i przewrotnym*, czyli *złem i grzechem*.

9) *'awlah* (32)

Rzeczownik *'awlah*, będący formą żeńską od *'awel* (pkt. 8), jest skonstruowany z *'emet* w:

Mł 2,6 Bb: Na jego ustach była prawdziwa (BP rzetelna, BT wierność, *'emet*) nauka, a na jego wargach nie znalazła się przewrotność (BP fałsz, BT niegodziwość, *'awlah*). W pokoju i prawości (*miysor*) postępował ze mną i wielu powstrzymał od winy (BP, BT grzechu, *'awon*).

'Awlah oznacza to, co *'awel* i czasami jest tłumaczone np. na *nikczemność* (2 Sm 7,10); *fałsz* (Hi 6,30 BP); *przewrotność, niegodziwość* (Mł 2, 6 Bb, BT); stąd (*mówić*) *przewrotnie* w Hi 13,7 Bb.

Tak więc nauka *'emet*, w odróżnieniu od *'awlah*, jest nauką nie będącą *fałszywą, nikczemną, przewrotną i niegodziwą*.

Opozycja *miysor* (*prawość*) – *'awon* (*wina, grzech*) zostanie omówiona w pkt. 21.

10) *resa'* (30)

Prz 8,7 BP: Tak usta moje wypowiadają prawdę (*'emet*), a niegodziwością (BT nieprawość, *resa'*) brzydzą się moje wargi.

¹³ *Yasar 1* (117, GK 3838) zobacz pkt. 11.

Rzeczownik *resa*’ pochodzi od *rasa*’ 1 (pkt. 10a) i jest tłumaczony na *zło*, *przewrotność* (1 Sm 24,13 BT, Bb); *złość* (Pwt 9,27 Bb; Hi 35,8 BT); *grzech*, *bezprawie*, *bezbożność* (Hi 34,10); *nieprawość*, *niegodziwość* (Ps 5, 5 BT, Bb); *bezeceństwo*, *występek* (Prz 4,17 Bb, BP); *bezbożność* (Prz 12, 3 BP); *bezprawie* (Koh 3,16 Bb); *niesprawiedliwość* (Ez 7,11 BT); *zbrodnia*, *nieuczciwość* (Mi 6,10 Bb, BP) i zapewne *falszywość*, *oszukaństwo* (Mi 6,11). Stąd tłumaczenia – *grzesznicy*, *bezbożni* (Ps 84,11) lub (*więzy*) *niegodziwości*, *bezprawne*, (*kajdany*) *zła* (Iz 58,6).

Tak więc *prawda* (’emet), w przeciwieństwie do *resa*’, jest czymś, co nie jest: 1) *złem*, *przewrotnością*, *złością*, *bezprawiem*, *bezbożnością*, *nieprawością*, *niegodziwością*, *bezeceństwem*, *występkiem*, *niesprawiedliwością*, *zbrodnią*, *nieuczciwością*, *oszukaństwem*, *grzechem*; 2) *falszywością*. Jak widzimy, na pierwszy plan wysuwa się tu aspekt moralny *prawdy* przed logicznym.

10a) *rasa*’ 1 (35)

Ne 9,33 BT: Lecz Ty jesteś sprawiedliwy we wszystkim, co na nas przyszło. Tyś bowiem postąpił słusznie (Bb dochowałeś wierności, BP okazał swą wierność, ’emet), myśmy natomiast zawiniłi (Bb postąpiliśmy bezbożnie, BP naszą bezbożność, *rasa*’ 1).

Czasownik *rasa*’ 1 jest tłumaczony na: 1) *uznać winnym* (Wj 22,8); *skazać*, *potępić*, *ukarać* (winowajcę) (Pwt 25,1 BT, Bb, BP); *skazać na karę*, *poczytać za grzesznika*, *wymierzyć karę* (1 Krl 8,32); *potępić*, *zadać kłam*, *pokonać* (Iz 54,17); 2) *grzeszyć*, *sprzeniewierzać się* (2 Sm 22,22 Bb, BP); *zawinić*, *popęlnić zbrodnie*, *postąpić bezbożnie*, *żyć występnie* (1 Krl 8,47; Ps 106,6); *odejść*, *grzesznie odstąpić (od Boga)* (Ps 18,21); *przestępować*, *gwałcić (przymierze)* (Dn 11,32 BT, BP); *(działać) zdradliwie*, *niegodziwie*, *popęlniać bezprawie* (Hi 34,12); *postępować przewrotnie*, *źle* (Dn 12,10 BT, BP), porównaj także 2 Krn 20,35.

Okazać *wierność*, *dochować wierności* czy *postąpić słusznie* (’emet), w przeciwieństwie do *rasa*’ 1, to nie *grzeszyć*, *sprzeniewierzać się*, *zawinić*, *popęlnić zbrodnie*, *postąpić bezbożnie*, *żyć występnie*, *odejść*, *odstąpić*, *przestępować*, *gwałcić (przymierze)*, *działać zdradliwie*, *niegodziwie*, *popęlniać bezprawie*, *postępować przewrotnie* i *źle*.

10b) *rasa*’ 2 (264)

Prz 13,17 BT: Posel nikczemny (BP bezbożny, Bb niegodziwy, *rasa*’ 2) wtrąca w niedole, wierny (’emun2) posłaniec – lekarstwem.

Rasa’ 2 oznacza: 1) *bezbożny*, *niegodziwiec* (Rdz 18,23); *grzesznik* (Rdz 18,25 BP); *winny*, *przestępca* (Wj 9,27 BT, BP); *niesprawiedliwy*, *przeniewierca* (Wj 23,1); *nieprawy* (Wj 23,7 BT); *winowajca* (Pwt 25,2); *występny* (1 Sm 2,9 BT); *przewrotny* (1 Sm 24,13 Bb); *złoczyńca*, *podły*, *nikczemnik* (2 Sm 4,11); *zły* (1 Krl 8,32 BT, BP); *szyderca* (Hi 8,22 BP); *odstępca* (Hi 20,29 BT); *niewierny* (Hi 21,17 BT); *ciemieźca* (Hi 36,6 BT); *krzywdziciel* (Mi 3,18 BT).

Czasami *rasa' 2* występuje w formie czasownikowej, posiadając znaczenie *rasa' 1* – (*postępować*) *bezbożnie* (2 Krn 6,37 BT, BP); (*dawać*) *złe (rady)* (2 Krn 22,3 BT, BP); (*popęlnić*) *nieprawość*, (*postąpić*) *źle* (Dn 9,15 BT, BP) i można je wtedy sklasyfikować jako *rasa' 1*.

Podsumowując, poseł *wierny* (*'emunim*) jest skontrastowany z posłem *bezbożnym*, *grzesznym*, *niegodziwym*, *nieprawym*, *niesprawiedliwym*, *nie-wiernym*, *nikczemnym*, *podłym*, *przewrotnym*, *winnym*, *występnym*, *złym*. W odróżnieniu od posła *rasa' 2*, nie jest on *ciemieżcą*, *krzywdzicielem*, *odstępca*, *przeniewiercą*, *przestępcą*, *szydercą*, *winowajcą*, *złoczyńcą*.

11) *tohu* (20)

Tohu stoi w opozycji do *'emunah* w Iz 59,4:

Iz 59,4 BP: nikt spraw sądowych nie prowadzi w prawdzie (BT szczerze, Bb uczciwie, *'emunah*), polegają na zmyśleniu (BT fałszu, Bb puste słowa, *tohu*) i fałsz (BT kłamstwo, Bb kłamstwie, *saw'*) rozgłaszają. Poczynają nieprawość (BT podstęp, Bb występkiem, *'amal*), rodzą bezprawie (BT niegodziwość, Bb zgubę, *'awen*).

a w Iz 45,19 występuje w bezpośrednim sąsiedztwie *sedeq* i *meysariym*:

Iz 45,19 Bb: nie powiedziałem do potomstwa Jakuba: Szukajcie mnie daremnie (BT bezskutecznie, BP na próżno, *tohu*)! Ja jestem Pan, który mówię prawdę (BT co słuszne, BP sprawiedliwie, *sedeq*), zwiastuję, co słuszne (BT godziwie, BP rzeczy prawe, *meysariym*).

Zauważmy, że *meysariym* (GK 4797, SEC 4339) niesie z sobą ideę *prawdy*, pochodzi bowiem od czasownika *yasar* (GK 3837, SEC 3474) – *prostować*, *wyrównać*, *czynić prawym*, *słusznym*, podobnie jak *yasar 1* (GK 3838, SEC 3477) – *prawdziwy* w Ps 33,4 BP, oraz *yoser* (GK 3841, SEC 3476) – (*słowa*) *prawdziwe*, *prawdy* w Hi 6,25 BP, Bb (por. też pkt. 21).

Rzeczownik *tohu* oznacza: 1) stan ziemi po stworzeniu – *beżład*, *pustkowie* (Rdz 1,2 BT, Bb, BP; Iz 45,18 BT, Bb), *coś pustego* (Iz 45,18 BP); 2) *pustkowie*, *beżładzie*, *odludzie* (Pwt 32,10, Ps 107,40), *pustynię* (Hi 6, 18 BT, BP); *beźdroża* (Hi 12,24 BT); czy bardziej abstrakcyjnie: 3) *pustkę* (Hi 26,7); 4) *nicość*, *marność* (1 Sm 12,21 Bb, BT; Iz 40,17 BP). Stąd mamy tłumaczenia – (*być*) *niczym* (Iz 44,9); (*miasto*) *chaosu*, *puste* (Iz 24, 10 BT, Bb); (*odprawiać sprawiedliwego*) z *niczym*, *bez powodu* (Iz 29, 21); (*sznur*) *beżładu*, *spustoszenia*, *nicości* (Iz 34,11); *unicestwiać* (Iz 40, 23) w znaczeniu (*redukować do*) *nicości*; (*trudzić się*) *na darmo*, *na próżno* (Iz 49,4 BT, Bb); (*szukać*) *bezskutecznie*, *daremnie*, *na próżno* (Iz 45, 19); czy *zmyślenie*, *fałsz*, *puste słowa* w Iz 59,4.

Prawda (*'emunah*, *sedeq*), w odróżnieniu od *tohu*, jest czymś, co nie jest *beżładem*, *chaosem*, *pustkowie*, *pustką*, *nicością*, *niczym*, *marnością*, *spustoszeniem* i *unicestwieniem*. Mówić *prawdziwie*, to nie *na darmo*, *na próżno*, *bezskutecznie*, nie prowadzić *na beźdroża*. Słowa *prawdziwe* nie są *zmyślone*, *fałszywe* czy *puste*.

12) saw' (54)

Saw' jest skontrastowane z *'emunah* (prawda) w Iz 59,4 (pkt. 11) oraz z *'emun* 2 w Ps 12,2–3 i *'emet* w Ps 31,6–7, które jednakże nie są tłumaczone na *prawda*, *prawdziwy*, lecz na *wierność*, *wiernych*, *wierny*:

Ps 12,2–3 BP: Pospiesz z pomocą, Jahwe, bo nie ma już pobożnych, znikła wierność (BT, Bb wiernych, *'emun* 2) spośród synów człowieczych. Okłamują (BT, Bb kłamliwie, *dabar* 2 *saw'*) się wzajemnie, pochlebstwa (BT podstępny, *halaq* 1) mają na ustach, a obłudę (BT obłudnym, Bb nieszczerym, *we+leb+leb*) w sercu.

Ps 31,6–7 BT: W ręce Twoje powierzam ducha mego: Ty mnie wybawiłeś, Panie, Boże wierny (*'emet*)! Nienawidzisz tych, którzy czczą marne (BP ułudne, *saw'*) bóstwa.

Rzeczownik *saw'* oznacza: 1) *falsz*, *kłamstwo*, *puste słowa* (Iz 59,4); *oszustwo* (Hi 31,5 BP); *mowę podstępną* (Hi 35,13 BP); 2) *marność*, *ułudę* (Ps 31,7; Ps 119,37); *próżność* (Ps 24,4 Bb) – np. (*mówiliście*) *daremny to trud*, *próżna to rzecz (służyć Bogu)* (Ml 3,14 BT, Bb); 3) *złudę*, *złudzenie* (Hi 15,31 BT, Bb); 4) *nieprawość*, *bezprawie* (Iz 5,18 BT, BP); 5) *męczarnie*, *mękę*, *niedolę* (Hi 7,3); 6) *zagładę*, *zniszczenie* – np. (*sito*) *zniszczenia*, *zagłady* (Iz 30,28 BT, BP); 7) *nicość* (Jr 18,15); *znikomość* (Ps 89,48 BT, Bb).

Gdy pełni funkcję przymiotnika, może oznaczać (*ludzi*) *znikomych*, *nicości* (Ps 89,48 BT, BP); (*ludzi*) *podstępnych*, *falszywych*, *przewrotnych* (Hi 11,11); (*pomoc*) *zawodną*, *próżną*, *będąca niczym* (Ps 60,13 BT, BP, Bb); (*ofiary*) *czcze*, *daremne*, *kłamliwe* (Iz 1,13); (*widzenia*) *falszywe*, *złudne* (Ez 13,8 Bb, BP).

W funkcji przysłówka, np. (*wzywać imienia Pana*) *do czczych rzeczy*, *na próżno*, *nadużywać* (Wj 20,7) lub (*mówić*) *obłudnie*, *falszywie* (Ps 41,7 Bb, BP).

Zatem Bóg *prawdy* (*'emet*), w odróżnieniu od bóstw *saw'*, jest kimś, kto nie jest: 1) *falszem*, *kłamstwem*, *oszustwem*; 2) *marnością*; 3) *złudzeniem*, *ułudą*, *złudą*; 4) *nieprawością*, *bezprawiem*; 5) *męką*, *niedolą*; 6) *zniszczeniem*, *zagładą*; 7) *nicością*; 8) *kimś* *zawodnym* i *obłudnym*. *Prawda* – to nie są *puste słowa*. *Prawdziwy* nie jest *znikomy*, *zawodny*, *próżny*, *będący niczym* lub *nicością*, *złudny*, *podstępny*, *falszywy*, *przewrotny*. *Mówić prawdziwie* to nie *na próżno*, *obłudnie* i *falszywie*.

Ponieważ słowo *obluda* (*nieszczerłość*) w tłumaczeniu Ps 12,2–3 jest wydedukowane z kontekstu wystąpienia hbr. *we leb leb* (w sercu), pomijamy słowo *leb* (GK 4213), natomiast do *halaq* 1 wracamy w pkt. 17.

13) 'amal (55)

Zob. Iz 59,4 punkt 11.

Rzeczownik *'amal* jest tłumaczony na: 1) *zło*, *nieprawość* (Hi 4,8); *krzywda* (Hi 15,35 BT, Bb); *złość*, *przemoc*, *nieszczęście* (Ps 7,17); 2) *przewrotność* (Ps 140,10 BP); *podstęp* (Iz 59,4 BT); *ucisk* (Ps 55,11); 3) *cierpienie*, *niedola* (Hi 5,6–7); *udręka* (Ps 10,7 BT; Hi 11,16 Bb); *udrę-*

czenie, męka (*duszy*), nędza (Iz 53,11; Job 3,10); 4) *trud* (Koh 4,4); *mozół* (Pwt 26,7 Bb, BP); *utrapienie*, *znój*, *trudy* (Ps 73,5). Stąd np. *uciążliwe* czy *trudne* próby zrozumienia zagadki powodzenia bezbożnych, które poczynił psalmista Asaf (Ps 73,16) lub *marni*, *uciążliwi* pocieszyciele Hioba, których nazwał on *dręczycielami* (Hi 16,2).

Zatem prowadzenie spraw sądowych w *'emunah* (w *prawdzie*, Iz 59,4) jest postępowaniem sądowym nie prowadzonym: 1) w *złu*, *nieprawości*, *krzywdzie*, *złości*, *przemocy*, *nieszczęściu*; 2) w *przewrotności*, *ucisku*, *podstępie*; 3) w *cierpieniu*, *niedoli*, *udręce*, *udręczeniu*, *męce* i *nędzy*.

14) 'awen (77)

Zob. Iz 59,4 w punkcie 11.

Rzeczownik *'awen* to: 1) *zło*, *bezprawie* (Hi 4,8 Bb, BP); *występek*, *nieprawość* (Hi 11,14 BT, BP); *grzech*, (*coś*) *zdrożnego* (Lb 23,21); *złość*, *niegodziwość* (Ps 55,11 BT, Bb); 2) *złośliwość*, *nieprawość*, *przewrotność* (Ps 10,7), stąd: *wargi nieprawe*, *złośliwe*, *zdradliwe* (Prz 17,4); 3) *nieszczęście* (Prz 22,8); *klęska*, *zagłada* (Jr 4,15; Ha 3,7 BT, Bb); *niedola* (Ps 55,3 BT); *cierpienie* (Hi 21,19 BT, BP); *zguba* (Iz 59,4 Bb); 4) *ułuda*, *nic*, *nicość* (Iz 41,29; Am 5,5 Bb); *marność*, *znój* (Ps 90,10 BT, Bb); 5) *bałwan*, *bożek*, *bóstwo nieprawe* (Iz 66,3); 6) *nieprawda*, *brednie*, (słowa) *mylne* (Za 10,2).

'Awen często idzie w parze z *'amal* (zob. pkt. 13, np. w Hi 4,8; 15,35; Ps 10,7; Prz 90,10).

Zatem *'emunah* (*prawda*, Iz 59,4), w opozycji do *'awen*, jest przeciwieństwem: 1) *zła*, *bezprawia*, *występku*, *nieprawości*, *grzechu*, *niegodziwości*; 2) *złośliwości*, *przewrotności*; 3) *nieszczęścia*, *klęski*, *zagłady*, *niedoli*, *cierpienia*, *zguby*; 4) *ułudy*, *nicości*, *marności*; 5) *bałwana*, *bożka*; 6) *nieprawdy*, *bredni*, *mylności*.

15) 'aliylah (24), 'alal (18)

Ublizający (zarzut) – *'aliylah* skontrastowany jest z (*mową będącą*) *prawdą* (*'emet*) w:

Pwt 22,17–20 Bb: I oto wytacza ublizające (BT zarzuca jej złe czyny, BP pomawia o złe rzeczy, *'aliylah*) zarzuty, mówiąc: Stwierdziłem, że twoja córka nie była dziewicą [...]. Lecz jeżeli ta mowa będzie prawdą (BT prawdziwym, BP słuszne, *'emet*) i nie znajdą się dowody dziewictwa tej dziewczyny [...].

Rzeczownik *'aliylah* jest terminem oznaczającym zwykle: *uczynki*, *czyny* (1 Sm 2,3), *dzieła* (1 Krn 16,8), *obyczaje* (Ez 20,44 BT) i *rzeczy* (Ps 14, 1 BT, Bb), które przeważnie pojawiają się w kontekstach negatywnych, np. *uczynki złe*, *niegodziwe*, *ohydne* itp. Dzieje się tak prawdopodobnie dlatego, że *'aliylah* pochodzi od *'alal* (porównaj SEC 5949), który oznacza między innymi: *gwałt* (Sdz 9,25), *naigrywać*, *znieważać* (1 Sm 31,4), *drwić* (Lb 22,29), *urągać* (1 Krn 10,4 BP) czy *wyszydzić* (Jr 38,19 BT). Dlatego, czasami *'aliylah* jest tłumaczony na *występki*, *przewinienia* (Ps 99,8), na-

tomiaśt *'aliylah debarim*, występujące w Pwt 22,14,17 – na *zarzucać złe czyny, ubliżające zarzuty, pomówić o złe rzeczy* (BT, Bb, BP), podczas gdy inni tłumaczą na *oskarżenia bezpodstawne, oskarżenia wymyślone* (zob. BP, t. 1, s. 334, gdzie w komentarzu do Pwt 22,14 znajdują się inne argumenty za prawomocnością takich tłumaczeń).

Podsumowując można stwierdzić, że oskarżenie, które okazuje się *prawdziwe ('emet)*, w przeciwieństwie do zarzutu *'aliylah*, nie jest: a) *występką, przewinieniem, złym czynem*, b) *ubliżającym zarzutem*.

16) *ragal* (26)

Ps 15,2 BT mówi prawdę (BP myśli prawe, *'emet*) w swoim sercu i nie rzuca oszczerstw (Bb nie obmawia, *ragal*) swym językiem [...].

Czasownik *ragal* jest tłumaczony na: 1) *być: szpiegiem, wywiadowcą, zwiadowcą* (Rdz 42,9; 1 Sm 26,4); *posłańcem, tajnym posłańcem* (2 Sm 15,10); 2) *zbadać, szpiegować* (Joz 14,7 BT, Bb); *przebadać* (Pwt 1,24); *wybadać, przypatrzeć się, przeprowadzić wywiad* (Joz 7,2 BT, Bb); 3) *oczernić* (2 Sm 19 27(28) Bb, BP); *obmawiać, rzucać, szerzyć oszczerstwo* (Ps 15,2 BT, Bb).

Zatem mówić *prawdę ('emet)*, w przeciwieństwie do *ragal*, nie oznacza *oczerniać, obmawiać, szerzyć lub rzucać oszczerstwa*.

17) *halaq 1* (9)

Halaq 1 stoi w opozycji do *'emun2* (tł. na *wierność, wiernych*) w Ps 12,2–3 (pkt. 12) oraz *nekoachah*:

Iz 30,10 BP: Nie prorokujcie nam prawdy (BT nagiej prawdy, *nekoachah*)! Prawcie nam rzeczy pochlebne (BT pochlebstwa, Bb słowa przyjemne, *halaq 1*)! Prorokujcie ułudę (BT złudzenia, Bb rzeczy złudne, *mahatallah*).

Halaq 1 oznacza: 1) *pochlebstwa* (Dn 11,32); *podstęp, przewrotność; stąd – (usta) przymilne, pochlebcy, gładkie* (Prz 26,28); *(rzeczy) pochlebne, przyjemne* (Iz 30,10 BP, Bb); *(wargi) schlebiające, przewrotne* (Ps 12, 4 Bb, BP); *podstępne (wargi)* (Ps 12,3,4 BT); 2) *gładki* (Rdz 27,11); *gładkie (kamienie potoku)* (Iz 57,6); *gładkie (jak olej)* (Prz 5,3); 3) *śliski (grunt, ścieżka)* (Ps 73,18).

Prawda (nekoachah), w przeciwieństwie do *halaq 1*, nie jest *pochlebstwem, czymś przymilnym, przyjemnym, „gładkim” i „śliskim”, podstępem lub przewrotnością*.

18) *mahatallah* (1)

Rzeczownik *mahatallah* (Iz 30,10 pkt. 17) oznacza *złudzenie, rzecz złudną, ułudę* (Iz 30,10) i pochodzi od *talal* (za SEC 4123, por. Jr 9,4–5, pkt. 2 i 4. Zatem prorokować *nekoachah* (prawdę), w odróżnieniu od *mahatallah*, nie jest prorokowaniem *złudzeń, ułud* czy *złud*.

19) *sur* (1)

Jr 2,21 Bb: Ja zasadziłem cię jako szlachetną winorośl, cały szczep prawdziwy (BP szlachetny, *'emet*), a jakże mi się zmieniłaś na krzew zwyrodniały (*sur*), na winorośl dziką!

Sur w Jr 2,21 jest tłumaczony na *dziki*, *zwyrodniały* i występuje jako imiesłów strony biernej od czasownika *sur* (301, GK 6073), który oznacza m.in. *usunąć* (Rdz 35,2); *opuszczać* (*Pana*) (1 Sm 12,20); *odstąpić* (od przykazań) (Dn 9,5); *uchodzić, iść precz* (Iz 51,11 BP, Bb); *oddalić* (Wj 8, 8); *wejść, zająć, zboczyć* (Rdz 19,2); *oddzielić* (Kpł 1,16); *zniknąć, ustać, skończyć się* (Am 6,7).

Zatem szczep *prawdziwy* (*'emet*), w odróżnieniu od krzewu *sur*, nie jest *dziki*, *zwyrodniały* – tzn. nie jest *oddzielony* czy *oddalony* od ogrodnika winnicy, tj. samego Jahwe.

20) *hebel* (73)

Jr 10,8–10 Bb: Wszyscy co do jednego są głupi i nierozumni; niedorzecznością (BT nauka pochodząca od bałwanów, BP nauka ich to nicość, *hebel*) jest cześć oddawana drewnu [...] Ale Pan jest prawdziwym (*'emet*) Bogiem. On jest Bogiem żywym i Królem wiecznym [...].

Rzeczownik *hebel* (i inne formy) oznacza: 1) *marność* (Koh 1,2); *nicłość* (Jr 10,15); *bałwany, marne (bożki)* (1 Krl 16,13 BT, BP). 2) *niedorzeczności, jałowe (spory)* (Hi 27,12 BT, Bb); 3) *tchnienie* (Ps 62,10); *tchnienie wiatru* (Ps 144,4 BT, BP); *powiew, wichra* (Iz 57,13). Stąd – *na próżno (się wysilać)* (Hi 9,29); *pusta, próżna (mowa)* (Hi 35,16 Bb, BP); *zwiewna, marnością (jest uroda)* (Prz 31,30); (*bogactwo*) *podstępnie, pośpiesznie, łatwo (zdobyte)* (Prz 13,11).

Bóg *'emet* (*prawdziwy*), w odróżnieniu od czci *hebel* oddawanej „drewnu”, nie jest *marnością, nicością, bałwanem, tchnieniem* czy *niedorzecznością*. Prawdziwy nie jest *marny, zwiewny, pusty, próżny, niedorzeczny i jałowy*.

21) *'awon* (234)

Rzeczownik *'awon* (*zło*) jest skonstrastowany z *'emet* (*wierność*) w Prz 16, 6 (werset ten wystąpił już w pkt. 7):

Prz 16,6 BP: Przez miłość i wierność (*'emet*) zmazuje się winę (Bb winy, *'awon*), a przez bojaźń Jahwe unika się zła (BT złych dróg, Bb złego, *ra'*).

Podobnie w Dn 9,13 występuje w opozycji: *nasze grzechy* (*'awon*) – *Boża prawda* (*'emet*):

Dn 9,13 BP: Zgodnie z tym, co jest w Prawie Mojżeszowym, całe to nieszczęście przyszło na nas, a myśmy nie przejednali oblicza Jahwe, Boga naszego, odwracając się od naszych grzechów (BT występków, Bb win, *'awon*) i ucząc się zrozumienia Twojej prawdy (*'emet*).

Natomiast w Ml 2,6 *'awon* (wina, grzech) jest przeciwieństwem *miysor* (prawość):

Ml 2,6 Bb: Na jego ustach była prawdziwa (BP rzetelna, BT wierność, *'emet*) nauka, a na jego wargach nie znalazła się przewrotność (BP fałsz, BT niegodziwość, *'awlah*). W pokoju i prawości (*miysor*) postępował ze mną i wielu powstrzymał od winy (BP, BT grzechu, *'awon*).

Zauważmy, że *miysor* – prawość (GK 4793, SEC 4334), a także *meysariym* (GK 4797, SEC 4339, pkt. 11) niosą z sobą ideę prawdy, pochodzą one bowiem od *yasar* (GK 3837, SEC 3474), podobnie jak *yasar 1* (GK 3838, SEC 3477), które jest tłumaczone na prawdziwe w Ps 33,4, BP oraz *yoser* (GK 3841, SEC 3476), tłumaczonego na (słowa) prawdziwe, prawdy w Hi 6,25 BP, Bb (por. też pkt. 9).

'Awon pochodzi od *'awah* (pkt. 5) i oznacza grzech, winę, występki, niegodziwość, przewrotność, fałsz (Rdz 15,16; Dn 9,13; Ml 2,6); karę (Rdz 4,13 BT, BP; Ez 34,4 Bb, BP); odpowiedzialność za uchybienia, wykroczenia, nieprawości, winy (Lb 18,1); stąd tłumaczenie – (poniesie) zasłużoną karę, karę za swoją winę, odpowiedzialność za swoją winę (Lb 5, 31; Ez 44,10 Bb, BP).

Tak więc człowiek jest odpowiedzialny za uczenie się Bożej prawdy (*'emet*), skonstrastowanej tu z grzechem, występkiem i niegodziwością, i w wypadku zaniedbania, poniesie zasłużoną karę.

22) *tarmiyt* (5)

Jr 8,5–6 Bb: Dlaczego więc ten lud jerozalemski trwa nieustannie w odstępstwie (*mesubah*)? Trzymają się kłamstwa (BP fałszu, *tarmiyt*), nie chcą się nawrócić. Uważałem na to, co mówią, i słyszałem: Mówią nieprawdę [BT (nie mówią) jak trzeba, BP (mówią rzeczy) niewłaściwe, *ken 1*]. Nikt nie ubolewa nad swoją złością (BT przewrotności, BP niegodziwość, *ra'ah 3*) w słowach: Cóż to uczyniłem?

Tarmiyt, stojące w opozycji do *ken 1*, jest tłumaczone na: kłamstwo, fałsz (Jr 8,5); urojenia, wymysły, oszustwa (Jr 14,14); złudy, przewidzenia, upodobania własnego (*serca*) (Jr 23,26); stąd (język) zdradliwy, zwodniczy, kłamliwy (So 3,13); czy kłamliwe, fałszywe (*zamiary*) (Ps 119,118 BT, Bb).

Zatem przysłówki *ken 1* (prawdziwie, jak trzeba, właściwie), w przeciwieństwie do *tarmiyt*, nie jest mówieniem trzymającym się kłamstwa, fałszu, urojenia, wymysłu, oszustwa, złudy, przewidzenia, upodobania własnego (*serca*); a prawdziwy nie jest zdradliwy, zwodniczy, kłamliwy i fałszywy. Termin *ra'ah 3* omówiono w pkt. 6.

23) *mesubah* (14)

Mesubah, stojące w opozycji do *ken 1* w Jr 8,5–6 (pkt. 22), oznacza niewierność (Jr 2,19 BT); odstępstwo (Jr 8,5); występkę, wykroczenia, przezwierstwa (Jr 14,7); wiarołomstwa, odszczepieństwa (Ez 37,23 BT, BP); stąd Izrael – Odstępca, zdrajca (Jr 3,6 BT, BP) czy odpaść (od Boga) (Oz 11,7 BT).

Zatem nie mówienie *prawdziwie, jak trzeba* (ken 1, Jr 8,5–6) – to: *nie-wierność, odstępstwo, występki, wykroczenie, przeniewierstwo, wiarołomstwo, odszczepieństwo, zdrada, inaczej – odpadnięcie od Boga*.

Jako uzupełnienie powyższej listy dodajmy, że w Oz 4,1–2 *'emet*, tłumaczone jako *wierność*, stoi w opozycji do *kahas* 3950, tłumaczonego na *kłamstwo*.

WNIOSKI

Wśród podanych wyżej znaczeń dwudziestu trzech wyrazów hebrajskich, będących w opozycji bezpośredniej do wyrazów hebrajskich tłumaczonych w języku polskim jako *prawda, prawdziwy, prawdziwie*, najczęściej występują:

1) rzeczowniki: a) *oszustwo* (7 razy, tj. siedem wyrazów hebrajskich z 23 podanych powyżej jest tłumaczonych na *oszustwo* w BT, BP lub Bb); b) *fałsz, niegodziwość, nieprawość, przewrotność, występki* (6 razy, tj. sześć z 23 terminów hebrajskich przetłumaczono na każdy z terminów polskich); c) *kłamstwo, niedola, zło* (5); d) *bezprawie, grzech, marność, nicość, nieszczęście, podstęp, ułuda, złość* (4);

2) przymiotniki: a) *fałszywy* (6 razy); b) *podstępny, zwodniczy* (5); c) *kłamliwy, przewrotny, zdradliwy* (4); d) *marny, nieprawy, zawodny, złudny, zły* (3);

3) przysłówki: a) *na próżno, przewrotnie* (4 razy); b) *fałszywie, obłudnie, podstępnie, zdradliwie* (3).

Ustalenia te pozwalają zbudować pierwsze trzy definicje, które określają *prawdziwość* jako zaprzeczenie tego, co najczęściej jest wspólne wszystkim 23 pojęciom jej przeciwstawianym:

Definicja 1.

Prawda, w Biblii hebrajskiej, oznacza zaprzeczenie: *oszustwa, fałszu, niegodziwości, nieprawości, przewrotności, występku, kłamstwa, niedoli, zła, bezprawia, grzechu, marności, nicości, nieszczęścia, podstępu, ułudy i złości*.

Definicja 2.

Prawdziwy, w Biblii hebrajskiej, oznacza nie: *fałszywy, podstępny, zwodniczy, kłamliwy, przewrotny, zdradliwy, marny, nieprawy, zawodny, złudny i zły*.

Definicja 3.

Prawdziwie, w Biblii hebrajskiej, nie oznacza: *na próżno, przewrotnie, fałszywie, obłudnie, podstępnie i zdradliwie*.

Dokonajmy pogrupowania pojęć występujących w definicjach 1–3 zgodnie z kryterium:

- **logicznym** – *falsz, fałszywy, fałszywie*, (razem 15), liczba ta jest sumą wystąpień poszczególnych terminów, mianowicie:

$$\begin{array}{ccccccc} \text{falsz} & + & \text{fałszywy} & + & \text{fałszywie} & & \\ 6 & + & 6 & + & 3 & = & 15; \end{array}$$
- **moralnym** – *bezprawie, grzech, kłamstwo, kłamliwy, niedola, niegodziwość, nieprawość, nieprawy, nieszczęście, obłudnie, oszustwo, podstęp, podstępny, podstępnie, przewrotność, przewrotny, przewrotnie, występek, zawodny, zdradliwy, zdradliwie, złość, zwodniczy* (razem 102);
- **aksjologicznym** – *marność, marny, na próżno, zło, zły* (19);
- **epistemologicznym** – *ułuda, złudny* (7);
- **ontologicznym** – *nicość* (4).

Tak więc w Biblii hebrajskiej widzimy zdecydowane wysunięcie się aspektu moralnego *prawdy* przed aspekt aksjologiczny, a tego z kolei, przed logiczny, epistemologiczny i ontologiczny – odpowiednio w stosunku 102 : 19 : 15 : 7 : 4, co można w przybliżeniu przekształcić do 20 : 4 : 3 : 1 : 1. Rezultat ten w sposób precyzyjny potwierdza opinie teologów zarówno katolickich:

Słowo '*aman* (por. Amen liturgiczne, np. 2 Kor 1,20), od którego został urobiony rzeczownik '*emet* (prawda), oznacza przede wszystkim być mocnym, pewnym, godnym zaufania; prawda jest więc właściwością czegoś, co jest trwałe, wypróbowane, coś, na czym można się oprzeć. Pokój prawdziwy (Jr 14,13) to pokój mocny, trwały; droga prawdy (Rdz 24,48) to droga, która niezawodnie prowadzi do celu, zwrot „zaprawdę” znaczy niekiedy (Iz 16,5) „niezachwianie”, „na zawsze”. W odniesieniu do Boga lub do ludzi słowo to będzie więc bardzo często wyrażać ideę wierności, bo to ostatecznie wierność jakiejś osoby skłania nas do obdarzenia jej zaufaniem.

X. L e o n - D u f o u r, *Słownik teologii biblijnej*, s. 763.

jak i protestanckich:

Gdy hebrajczyk słyszał słowa wywodzące się z rdzenia '*mn*, podstawowym pojęciem, które przychodziło mu na myśl, było zapewne „stałość”. Gdy dotyczyło ono rzeczy, oznaczało „trwałość”, a gdy było związane z ludźmi – „niezawodność”, aczkolwiek derywaty, w zależności od kontekstu, mogły mieć specyficzne znaczenia. Dlatego imiesłów *qal* posiada znaczenie „opiekun”. Forma *nifal* oznacza „istnieć (przetrwać)”, stąd imiesłów oznacza „mający trwanie”, a gdy dotyczy ludzi „trwały, niezawodny”. Dlatego *hifil* oznacza „stać się trwałym (niezawodnym)”, „osiągnąć stabilność”, a dotyczy szczególnie osoby lub jej słowa: niezachwianie polegać na kimś lub mieć zaufanie do czyichś słów. Od „stałości” przez „niezawodność”, '*emet* nabiera znaczenia „prawdy”, podczas gdy '*emunah* niesie raczej ideę „postępowania, które wyrasta z niezawodności”, tzn. „wierności”. Ostatecznie '*amen* bierze znaczenie od funkcji, w jakich występuje. Dlatego, ogólnie mówiąc, niezależnie od ewolucji rdzenia '*mn*, jego znaczenie zostało zachowane. Mając to na uwadze, widzimy, że wszystkie te formy są raczej w większości osobowe, tj. są używane w stosunku do ludzi i Boga. Podczas gdy mają one problematyczny wydzźwięk w przypadku ludzi, w stosunku do Boga używane są w sposób bezwzględny: Bóg jest i posiada '*emet*, działa w '*emunah*, Jego słowo jest *ne'eman*, i dlatego wymaga *he'emin*.

G. J. B o t t e r w e c k, *Theological Dictionary of the Old Testament*, s. 322–323 (tł. własne).

Mając daną liczbę określającą, ile spośród 23 wyrazów hebrajskich jest tłumaczonych na poszczególne polskie rzeczowniki, przymiotniki i przyśłówki, jesteśmy w stanie określić sumę wystąpień wyrazów sobie odpowiadających bez dokonywania rozróżnień pomiędzy częściami mowy, np.:

$$\begin{array}{ccccccccc} \text{fałsz, fałszywość, fałszerstwo} & + & \text{fałszywy} & + & \text{fałszywie} \\ 6 & + & 1 & + & 1 & + & 6 & + & 3 & = & 17 \end{array}$$

Z obliczeń wynika, że w Biblii hebrajskiej dziesięć pojęć przeciwstawianych *prawdzie* najczęściej – to: 1. *fałsz* (17); 2. *przewrotność* (14); 3–4. *kłamstwo, podstęp* (po 12); 5–8. *niegodziwość, oszustwo, występki, zło* (po 11); 9. *ułuda (złuda)* (10); 10. *nieprawość* (9). Pozwala to zbudować definicję stanowiącą niejako syntezę poprzednich:

Definicja 4.

W Biblii hebrajskiej *prawda* oznacza zaprzeczenie *fałszu, przewrotności, kłamstwa, podstępu, niegodziwości, oszustwa, występkę, zła, ułudy (złudy) i nieprawości*.

Definicja ta obejmuje aspekt moralny (np. *przewrotność*), logiczny (*fałsz*), epistemologiczny (*ułuda*), aksjologiczny (*zło*), i oddaje to, co jest wspólne wszystkim przeciwieństwom bezpośrednim pojęcia *prawdziwości* bez dokonania rozróżnień pomiędzy poszczególnymi częściami mowy.

Powyższe zestawienia pozwalają również *prawdzie* przeciwstawić tylko jedno pojęcie, stojące do niej w opozycji najczęściej (w sensie określonym powyżej), a mianowicie:

Definicja 5.

W Biblii hebrajskiej *prawda* oznacza zaprzeczenie *fałszu*.

Zauważmy, że termin *fałsz–fałszywy–fałszywie* jest semantycznie bardzo pojemny, obejmuje on bowiem sobą takie pojęcia, jak: *nieprawdziwość* (aspekt logiczny), *nieprawość, podstępność* (moralny), *nieistnienie* (ontologiczny), *bezwartościowość* (aksjologiczny), *błądność* (epistemologiczny).

Gdy spróbujemy zebrać wszystkie rzeczowniki występujące w pkt. 1–23, które są przeciwstawiane *prawdzie* w BH, i dokonamy ich pogrupowania według przyjętych kryteriów (pogrupowanie to nie jest podziałem w sensie logicznym i ma charakter jedynie ilustracyjny, gdyż większość rzeczowników, ze względu na swą wieloznaczność, „pasuje” do wielu grup jednocześnie), wówczas otrzymamy definicję następującą:

Definicja 6.

W Biblii hebrajskiej *prawda* jest zaprzeczeniem:

- 1) w aspekcie logicznym – *nieprawdy, mylności, fałszu*;
- 2) w aspekcie ontologicznym (braku istnienia) – *nicości, niczego, pustki*;
- 3) w aspekcie epistemologicznym (wprowadzenia w błąd, co do istnienia) – *przewidzenia, ułudy, urojenia, zmyślenia, złudy, złudzenia*;

- 4) w aspekcie struktury rzeczywistości (braku uporządkowania) – *bezładu, chaosu, zamieszania*;
- 5) w aspekcie sprawczym (braku posiadania przyczyn lub adekwatnych przyczyn) – *braku przyczyny, braku słuszości, braku powodu*;
- 6) w aspekcie teologicznym – *bałwana, bożka*;
- 7) w aspekcie aksjologicznym (braku wartości) – *marności, pustego słowa, zła, znikomości*;
- 8) w aspekcie moralnym – *bezbożności, bezceństwa, bezprawia, hańby, grzechu, gwałtu, kłamstwa, knowania, krzywdy, nadużycia, niegodziwości, nieszczęścia, nieprawości, niesprawiedliwości, nieuczciwości, nikczemności, obłudy, obmowy, odpadnięcia (od Boga), odstępstwa, odszczepieństwa, ohydy, pochlebstwa, przemocy, przeniewierstwa, przewinienia, przewrotności, upodobania własnego serca, wykroczenia, występku, zbrodni, zdrady, zdrożności, złego czynu, złości, złośliwości*;
- 9) w aspekcie spolegliwości (braku możliwości polegania) – *falszu, krzywoprzysięstwa, niewierności, oszczerstwa, oszustwa, podstępu, przywilności, wiarołomstwa*;
- 10) w aspekcie estetycznym – *ohydy*;
- 11) w aspekcie spójności syntaktycznej – *bredni, niedorzeczności*;
- 12) w aspekcie (nie)zgodności z rzeczywistością – *pozoru, fałszerstwa, oczernienia, ubliżającego zarzutu, wymysłu*;
- 13) w aspekcie (braku) efektów – *daremneho trudu*;
- 14) w aspekcie (braku) powodzenia – *klęski, nędzy, niepowodzenia, rozczarowania, zawodu, żalostnego położenia*;
- 15) w aspekcie cierpienia – *cierpienia, męki, niedoli, nieszczęścia, męczarni, ucisku, udręki, udręczenia, utrapienia*;
- 16) w aspekcie (braku) przebywania czy zamieszkania – *bezdroży, bezludzia, pustkowie*;
- 17) w aspekcie ostatecznego przeznaczenia – *kary, spustoszenia, unicestwienia, zniszczenia, zagłady, zguby*.

Punkt 1. podaje charakterystykę logiczną prawdy, 2. – ontologiczną, 3. – epistemologiczną, 6. – teologiczną, 7. – aksjologiczną, 8. – moralną, 10. – estetyczną, 11. – syntaktyczną; 12. wiąże się z klasyczną definicją prawdy, 13. i 14. – z pragmatyczną definicją prawdy; 4. wykorzystuje strukturę rzeczywistości, 5 podaje analizę sprawczą, 9. odwołuje się do braku spolegliwości; 15., 16. i 17. wskazują na konsekwencje odejścia od prawdy¹⁴.

Definicja 7.

Przymiotnik prawdziwy oznacza zaprzeczenie:

- 1) w aspekcie logicznym – *falszywy, mylny, nieprawdziwy*;

¹⁴ Por. B. Chwałęć, *Spór o naturę prawdy*, Warszawa 1979; A. Wójcik, *O naturze i poznawalności prawdy*, [w:] *Rozważania o filozofii a recentiori*, red. A. E. Szołtysek, Katowice 1994, s. 131–145 (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego).

- 2) w aspekcie ontologicznym (braku istnienia) – *pusty*;
- 3) w aspekcie epistemologicznym (wprowadzenia w błąd co do istnienia) – *złudny, oszołomiony*;
- 4) w aspekcie struktury rzeczywistości (braku uporządkowania) – *bezladny*;
- 5) w aspekcie sprawczym (braku posiadania przyczyn lub adekwatnych przyczyn) – *bez przyczyny, niesłuszny*;
- 6) w aspekcie teologicznym – *bezbożny*;
- 7) w aspekcie aksjologicznym (braku wartości) – *bardzo zły, bezwartościowy, będący niczym, niegodziwy, czczy, marny, najgorszy, nędzny, niedobry, pusty, próżny, tani, znikomy, zwiewny, zły*;
- 8) w aspekcie moralnym – *dotkliwy, fałszywy, gorszy, grzeszny, „gładki”, kłamliwy, nieprawdy, niesprawiedliwy, niewierny, nikczemny, obłudny, podły, przerażający, przewrotny, przykry, rozpaczliwy, „śliski”, srogi, ubliżający, wrogi, występny, zakłamany, złośliwy, żaloszny*;
- 9) w aspekcie spolegliwości (braku możliwości polegania) – *fałszywy, nierzetelny, oszukańczy, pochlebny, podstępny, przyimilny, schlebający, wiarołomny, zdradliwy, zgubny, zwodniczy*;
- 10) w aspekcie (anty)estetycznym – *brzydki, szpetny, ohydny*;
- 11) w aspekcie spójności syntaktycznej – *niedorzeczny, poplątany*;
- 12) w aspekcie (nie)zgodności z rzeczywistością – *pozorny, zmyślony*;
- 13) w aspekcie (braku) efektów – *bezsłowny, ciężki, daremny, jałowy, próżny*;
- 14) w aspekcie (braku) powodzenia – *zawodny*;
- 15) w aspekcie cierpienia – *ponury, udręczony, wstrząśnięty, przybity, zachmurzony, zasępiony, zgięty, zgębiony*;
- 16) w aspekcie dewiacji tego, co być powinno – *dziki, zwyrodniały*;
- 17) w aspekcie (braku) przebywania, zamieszkania – *pusty*;
- 18) w aspekcie ostatecznego przeznaczenia – *zgubny*.

Definicja 8.

Przysłówek *prawdziwie* jest zaprzeczeniem: odnośnie do 1) w aspekcie logicznym – *fałszywie*; do 5) w aspekcie sprawczym – *bez przyczyny, niesłusznie, bez powodu*; do 6) w aspekcie teologicznym – *bezbożnie*; do 7) w aspekcie aksjologicznym – *źle*; do 8) w aspekcie moralnym – *grzesznie, kłamliwie, niecznie, niegodziwie, niesprawiedliwie, nikczemnie, obłudnie, przewrotnie, występnie, złośliwie, źle*; do 9) w aspekcie (nie)możliwości polegania – *podstępnie, zdradliwie*; do 12) w aspekcie (nie)zgodności z rzeczywistością – *pozornie, obłudnie*; do 13) w aspekcie (braku) efektów – *daremnie, na próżno*.

Definicja 9.

Mówić *prawdę* to nie: odnośnie do 1) w aspekcie logicznym – *poplątać*; do 2) ontologicznym – *redukować do nicości, unicestwiać*; do 3) epistemologicznym – *łudzić*; do 4) struktury rzeczywistości – *sprawić*.

zamieszanie; do 5) sprawczym – *działać przewrotnie*; do 6) teologicznym – *odpaść (od Boga)*; do 7) aksjologicznym – *postąpić źle*; do 8) moralnym – *dawać złe rady, grzeszyć, gwałcić (przymierze), iść precz, kłamać, nadużywać, obmawiać, oddalić, oddzielić, okpić, poczytać za grzesznika, popełnić bezprawie (nieprawość, zbrodnię); przestępować, przewracać, sprzeniewierzyć się, szerzyć oszczerstwa, ustać, wykroczyć, zastawić sidła, zawinić, złamać (prawo)*; do 9) (nie)możliwości polegania – *nie dotrzymać słowa, oszukiwać, schlebiać, wypaczyć, zawieść*; do 10) (anty)estetycznym – *zohydzić*; do 11) spójności syntaktycznej – *poplątać*; do 12) (nie)zgodności z rzeczywistością – *oczerniać, omamić*; do 13) (braku) efektów – *czynić na próżno, marnować*; do 14) (braku) powodzenia – *pokrzyżować, zatracać (ścieżki), zawieść*; do 15) powodowania cierpienia – *drwić, natrzęsać się, szydzić*; do 16) dewiacji tego, co być powinno – *zбочyć*; do 17) (braku) przebywania – *odstąpić, odejść, opuszczać*; do 18) ostatecznego przeznaczenia – *potępić, skazać, ukarać, uznać winnym, wymierzyć karę*.

Tak więc słowa hebrajskie stojące w opozycji do *prawdy* pozwalają zbudować bardzo precyzyjne, adekwatne i głębokie definicje terminu *prawda–prawdziwy–prawdziwie*. Na wzór definicji 4. zbudujmy jeszcze definicję 10., będącą syntezą czterech ostatnich. Zdefiniowana w niej *prawda* ma w niniejszym artykule rozumienie najwęższe, nadrzędna do niej jest *prawda* określona przez definicję 6., do niej określona przez definicję 1., do niej przez definicję 4., a do niej przez definicję 5. (prezentującą rozumienie najszersze).

Zależności te można zapisać symbolicznie w następujący sposób:

prawda < *prawda* < *prawda* < *prawda* < *prawda*
 Def. 10 Def. 6 Def. 1 Def. 4 Def. 5

Podobne zależności zachodzą dla:

prawdziwy < *prawdziwy*
 Def. 7 Def. 2
prawdziwie < *prawdziwie*.
 Def. 8 Def. 3

Definicja 10. ma dużą siłę eksplikacyjną, mianowicie:

Definicja 10.

Coś (ktoś) jest *prawdą* lub jest *prawdziwe(y)*, zgodnie z rozumieniem Biblii hebrajskiej, wtedy i tylko wtedy, gdy ma następujące 18, często zachodzących na siebie, cech:

- 1) co do wartości logicznej – nie jest *falszem, nieprawdą, mylnością*;
- 2) istnieje – nie jest *nicością, niczym, pustką*;
- 3) nie wprowadza w błąd co do swego istnienia – nie jest *przewidywaniem, uludą, urojeniem, złudą, złudzeniem, zmyśleniem*;
- 4) jest uporządkowane – nie jest *bezładem, chaosem, zamieszaniem*;

5) posiada adekwatne przyczyny – nie jest *bez przyczyny (powodu)*, *niesłuszne*;

6) ma w sobie pierwiastek boski lub jest Bogiem – nie jest *bałwanem*, *bożkiem*, *bezbożnością*, *odpadnięciem (od Boga)*;

7) ma wartość – nie jest *pozbawione wartości*, *marnością*, *czymś: czczym, najgorszym, niedobrym, nędznym, pustym, pustym słowem, próżnym, tanim; złem, znikomością, zwiewnością*;

8) jest moralne – nie jest *bezbożnością*, *bezceństwem*, *bezprawiem*, *dawaniem złych rad*, *drwieniem*, „*gładkie*” czy „*śliskie*”, *grzechem*, *gwałceniem (przymierza)*, *gwałtem*, *hańbą*, *kłamstwem*, *knowaniem*, *krzywdą*, *krzywoprzysięstwem*, *nadużyciem*, *niegodziwością*, *nieprawością*, *nie-sprawiedliwością*, *nieszczęściem*, *nieuczciwością*, *niewiernością*, *nikczemnością*, *obludą*, *obmową*, *oddaleniem*, *oddzieleniem*, *odejściem*, *odstąpieniem*, *odpadnięciem (od Boga)*, *odstępstwem*, *odszczepieństwem*, *ohydą*, *okpieniem*, *opuszczeniem*, *podłością*, *podstępem*, *pochlebstwem*, *postąpieniem źle*, *przemocą*, *przestępowaniem*, *pójściem precz*, *przeniewierstwem*, *przewinieniem*, *przewrotnością*, *czymś przykrym*, *przymilnością*, „*przyjemnością*”, *czymś rozpaczliwym*, *szerzeniem oszczerstw*, *ubliżeniem*, *upodobaniem własnego serca*, *ustaniem*, *wrogością*, *wykroczeniem*, *występkiem*, *zakłamaniem*, *zastawieniem sideł*, *zboczeniem*, *zbrodnią*, *zdradą*, *zdrożnością*, *złością*, *złośliwością*, *złym czynem*, *czymś żalonym*;

9) jest wierne, można na tym polegać – nie jest *falszem*, *krzywoprzysięstwem*, *niedotrzymaniem słowa*, *nierzetelnością*, *niewiernością*, *oszczerstwem*, *oszustwem*, *podstępem*, *schlebianiem*, *wiarołomstwem*, *wypaczeniem*, *zawodem*, *zdradą*, *zgubą*, *zwodniczością*;

10) jest estetyczne – nie jest *czymś brzydkim*, *szpetnym*, *ohydnym*;

11) jest spójne syntaktycznie – nie jest *brednią*, *niedorzecznością*, *popłątaniem*;

12) jest zgodne z rzeczywistością – nie jest *oczernieniem*, *omamieniem*, *pozorem*, *falszerstwem*, *ubliżającym zarzutem*, *wymysłem*, *zmyśleniem*;

13) osiąga zamierzone efekty – nie jest *czymś bezskutecznym*, *daremnym*, *jałowym*, *próżnym*;

14) zdobywa powodzenie – nie jest *kłską*, *nędzą*, *niepowodzeniem*, *po-krzyżowaniem*, *rozczarowaniem*, *zatraceniem*, *zawodem*, *zgubą*, *żałosnym położeniem*;

15) nie jest cierpieniem – nie jest *męką*, *natrząsaniem się*, *niedolą*, *nieszczęściem*, *męczarnią*, *szyderstwem*, *uciskiem*, *udręką*, *utrapieniem*, *zgnębieniem*, *czymś ponurym i zachmurzonym*;

16) nie jest dewiacją tego, co być powinno – nie jest *zboczeniem*, *zdziczeniem*, *zwyrodnieniem*, *czymś dzikim*;

17) nie jest samotne – nie jest *pustkowiem*, *prowadzącym na bezdroża*;

18) ostatecznym przeznaczeniem tego nie jest *potępienie*, *skazanie*, *spustoszenie*, *ukaranie*, *unicestwienie*, *zniszczenie*, *zagłada*, *zguba*.

T a b e l a: Pisownia hebrajska analizowanych terminów za GK:

} E W F)	14)	'awen (77, GK 224, SEC 205 'aven)
L E B E H	20)	hebel (73, GK 2039, SEC 1892)
Q F L F X	17)	halaq 1 (9, GK 2747, SEC 2509, 2511)
B A Z F K	3)	kazab 1 (16, GK 3941, SEC 3576)
B F Z F K		kazab 2 (31, GK 3942, SEC 3577)
H F L A T Á H A M	18)	mahatallah (1, GK 4562, SEC 4123 mahathallah)
H F M °R É M	2)	mirmah (39, GK 5327, SEC 4820)
H F B U \$ °M	23)	mesubah (14, GK 5412, SEC 4878 meshuwbah)
R U S	19)	sur (1, GK 6074, SEC 5494 cuwr)
H F W F (	5)	'awah (17, GK 6390, SEC 5753 'avah)
L E W F (	8)	'awel (22, GK 6404, SEC 5766 'avel)
L A W F (		'awal (2, GK 6401, SEC 5765 'aval)
H F L W A (	9)	'awlah (32, GK 6406, SEC 5766 'avlah)
} O F (	21)	'awon (234, GK 6411, SEC 5771 'avon)
H F L Y É L Á (	15)	'aliylah (24, GK 6613, SEC 5949)
L A L F (		'alal (18, GK 6618, SEC 5953)
L F M F (	13)	'amal (55, GK 6662, SEC 5999)
L A G F R	16)	ragal (26, GK 8078, SEC 7270)
(A R	7)	ra' (351, GK 8273, SEC 7451)
H F (F R	6)	ra'ah3 (318, GK 8288, SEC 7465 ro'ah)
(A \$ F R	10a)	rasa' 1 (35, GK 8399, SEC 7561 rasha')
(A \$ E R	10)	resa' (30, GK 8400, SEC 7562 resha')
(F \$ F R	10b)	rasa' 2 (264, GK 8401, SEC 7563 rasha)
) °W F \$	12)	saw' (54, GK 8736, SEC 7723 shav')
R E Q E \$	1)	sequer (113, GK 9214, SEC 8267 shequer)
U H O T	11)	tohu (20, GK 9332, SEC 8414 tohuw)
L A L F T	4)	talal (9, GK 9438, SEC 2048 hathal)
T Y É M °R A T	22)	tarmiyt (5, GK 9567, SEC 8649)

Napisy typu:

1) *sequer* (113, GK 9214, SEC 8267 *shequer*) każdorazowo oznaczają:

1) – liczba porządkowa w niniejszej pracy;

sequer – pisownia terminu hebrajskiego za GK;113 – liczba wystąpień terminu *sequer* w Biblii hebrajskiej;

GK – patrz przypis 6;

- 9214 – kod terminu hebrajskiego w GK;
 SEC – patrz przypis 11;
 8267 – kod terminu hebrajskiego w SEC;
sheqer – pisownia terminu hebrajskiego za SEC, jeśli jest różna niż w GK.

Bibliografia

- Botterweck G. J., Ringgren H. (ed), *Theological Dictionary of the Old Testament*, Vol 1. W. B. Eerdmans Pub. Company 1979.
 Chwedeńczuk B., *Spór o naturę prawdy*, Warszawa 1984.
 Flis J., *Konkordancja biblijna do Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu Biblii tysiąclecia*, Warszawa 1996.
Konkordancja Biblijna do Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu nowego przekładu z języków hebrajskiego i greckiego, wyd. 3, Warszawa 1995.
 Leon-Dufour X. (red.), *Słownik teologii biblijnej*, tłumaczył i opracował K. Romaniuk, wyd. 3, Poznań–Warszawa 1985.
 Wójcik A., *O naturze i poznawalności prawdy*, [w:] *Rozważania o filozofii a recentiori*, A. E. Szoltysek (red.), Katowice 1994, s. 131–145. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego.

THE ATTEMPT AT DEFINITION OF TRUTH IN THE HEBREW BIBLE ON THE BASIS OF ITS OPPOSITIONS

S u m m a r y

The aim of this article is an attempt to explain how the concepts of *truth*, *true*, *truly* are understood in the Hebrew Bible. The definitions of these concepts are constructed through careful analysis of the meaning of 23 Hebrew terms which are used in a given Hebrew Bible verse as their opposition. To ensure we do not go beyond the limits of Biblical understanding of these oppositions, their meaning was taken solely from the context of their usages in the Hebrew Bible. Having constructed the meanings of those terms in a such way, the concepts of *truth*, *true*, *truly* were defined as their opposition. The methodological approach which lays behind this construction is that the idea of *truth* could be established by negation of the idea of *false*.

In the last section which systematizes and summarizes my research: 1) ten definitions of *truth*, *true*, *truly* are given; 2) the logical, ontological, epistemological, axiological and moral aspects of *truth* are recognized; 3) the proportion of appearances of those aspects are calculated; and 4) the relationships between presented definitions are stated. A short discussion of how the achieved results fit into what has been already discovered by scholars closes this section. The index of all 23 Hebrew terms in question with their vocalizations, original Hebrew writing, frequency count and their codes in the leading Concordances are given in the list of references.